

CHRONOLOGIE VAN DE LANDSCHAPS BIOGRAFIE



2004

- Het geheugen van een straat, achthonderd jaar wonen in de Visserstraat te Breda



2008

- Landschapsatlas van Walcheren, inspirerende sporen van tijd



2009

- Cultuurhistorische Atlas Winterswijk



2010

- Tussen Haarlemmerpoort tot Halfweg, historische Atlas van de Brettenzone



2011

- Cultuurhistorische Atlas van de Vecht, biografie van Nederlands grootste kleine rivier
- Landschapsbiografie Leenderbos en Grootte Heide (onderdeel Gebiedsvisie Leenderbos & Grootte Heide)

LANDSCHAPS BIOGRAFIEËN

in alle soorten en maten

Bij landschapsbiografieën denken mensen al snel aan verhalen over nationale parken of cultuurhistorische streken. Het kan ook gaan over een winkelstraat, een groenstrook of fabriekscomplex.

Door: **Martin Woestenburger**

De term landschapsbiografie is weliswaar al tientallen jaren oud, pas sinds kort noemen mensen dit soort boeken ook echt landschapsbiografie. Cultuurhistorische boeken over de landschapsgeschiedenis van een streek werden voorheen ook wel aangeduid als 'atlas' of 'cultuurhistorische atlas' (zie chronologisch overzicht). "Sinds 2015 vragen onze opdrachtgevers om landschapsbiografieën", vertelde Jan Neeffjes van Overland, auteur van diverse landschapsbiografieën, tijdens het symposium 'Landschapsbiografie in de praktijk' in Amersfoort. Dat is misschien wel te danken aan de 'Landschapsbiografie van de Drentse Aa' die in 2015 werd gepubliceerd. Dit is de meest uitgebreide landschapsbiografie die Nederland rijk is, resultaat van tientallen jaren wetenschappelijk onderzoek, een onderzoeksproject van de NWO en de bijdrage van vele vrijwilligers, getrok-

ken door historisch geograaf Theo Spek die in 2004 het dikste proefschrift ooit schreef over het Drentse esdorpenlandschap. Het is de maatstaf waar alle andere landschapsbiografieën bleek bij afsteken. Maar het is flauw om een vergelijking te maken met dit drie kilo zware boek, want de meeste landschapsbiografieën worden in één of twee jaar en met een veel minder groot budget gemaakt.

Als mensen al een beeld hebben van de landschapsbiografie, dan is dat vaak dat van een groot en rijk geïllustreerd boek over de landschapsgeschiedenis van iets wat men als een landschappelijke eenheid ziet. Vaak denken mensen dan aan boeken over cultuurhistorische streken, zoals Walcheren, Amstelland of het Westland, of aan nationale parken of andere gebieden van een



2012

- Atlas Amstelland, biografie van een landschap



2014

- Landschapsbiografie Wapenveld



- Het verhaal van Zieuwent, een landschapsbiografie



2015

- Erfgoedatlas Nunspeet, Veluws landschap, historie en bewoners
- Landschapsbiografie van de Drentsche Aa
- Werklust, biografie van een gebruikslandschap



2016

- De buurtschappen van Gortel en Niersen (2015-2030)

wat groter schaalniveau, zoals de Veluwe, het Waddengebied, NL-Delta, de Hollandse Duinen, het IJsselmeer of de Drentsche Aa. Ook herkenbaar zijn de landschapsbiografieën van dorpen of steden, zoals Winterswijk, Zieuwent, Wapenveld, Lielde, Nunspeet of Smalingerland, of van buurtschappen als die van Gortel en Niersen. Landschappelijk interessant zijn ook de boeken over het landschap rondom rivieren, zeearmen of binnenmeren, zoals de Vecht, de Schie, de Oosterschelde en het IJsselmeer.

Er zijn ook een flink aantal vreemde eendjes in de bijt. Zo schreef Wim Hupperetz iets wat je een landschapsbiografie zou kunnen noemen over de Visserstraat in Breda. Landschapsfotograaf Theo Baart noemde zijn fotoboek Werklust over Hoofddorp een 'biografie'. In 2001 verscheen een landschapsbiografie over de Brettenzone, een groenstrook in het havengebied van Amsterdam. Ook de beschrijving van hoe de bypass bij Kampen tot stand kwam, heet 'biografie'. En wie echt wil weten hoe gevarieerd het fenomeen landschapsbiografie kan zijn, leest het boek 'Landscape Biographies' van archeoloog Jan Kolen en historisch geograaf Hans Renes. Daarin staan landschapsbiografieën over de steencirkel van Avebury, de Utrechtse wijk Buiten Witten Vrouwen, het fabriekscomplex van Carlsberg in Kopenhagen, de stad Shanghai en zelfs het beroemde schilderij Victory Boogie Woogie van Piet Mondriaan.

WAAROM EEN LANDSCHAPS BIOGRAFIE?

De ontstaansgeschiedenis van elke landschapsbiografie geeft vaak al een klein inkijkje in de manier waarop de opdrachtgever of financier van zo'n biografie denkt het te kunnen gebruiken. De financiering blijkt vaak bepalend voor de inhoud.

Bij de vier landschapsbiografieën die vorig jaar door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) werden gepubliceerd, was het duidelijk, vertelde Bert Groenewoud van de Rijksdienst.

"Het is discutabel of het volwassen landschapsbiografieën zijn. De landschapsbiografie is vooral bedoeld voor het gebied zelf. Het is een cadeau aan het gebied om ermee aan de slag te gaan, maar niet voor de specialisten bedoeld." Dat de nationale parken nieuwe stijl de Veluwe, het Waddengebied, Hollandse Duinen en NLDelta/Biesbosch-Haringvliet een landschapsbiografie kregen, kwam doordat die parken via een publieksstemming werden verkozen tot de mooiste parken van Nederland. Dat het geen volwassen biografieën zijn, komt doordat de boeken met een beperkt budget en in zeer korte tijd geproduceerd moesten worden, voornamelijk op basis van de reeds beschikbare informatie.

De financiering blijkt vaak bepalend voor de inhoud.

Ook andere landschapsbiografieën dragen sporen van hun ontstaansgeschiedenis. Veel landschapsbiografieën komen voort uit de bij wet verplichte cultuurhistorische inventarisatie van bijvoorbeeld een gemeente, een dorp of een gebied. Doordat een gemeente verplicht is om voor het bestemmingsplan cultuurhistorisch onderzoek te doen, is het onderzoek feitelijk al betaald en ligt er dan de mogelijkheid om met steun van lokale stichtingen of bedrijven een rijk geïllustreerd boek te drukken. Voorbeelden hiervan zijn de grote boeken over Winterswijk en Nunspeet. Gemeenten gebruiken deze boeken vervolgens in het participatietraject, waar een belangrijk deel van de discussie tijdens het symposium over ging (zie verslag op pagina 24). Soms blijft het ook gewoon bij een rapport, zoals de landschapsbiografie van Wapenveld, of wordt de biografie opgenomen in een landschapsvisie,



- Atlas van de Schie, 2500 jaar werken aan land en water



- Atlas van het Westland, 10.000 jaar ruimtelijke ontwikkeling



- Landschapsbiografie Lieveelde



2017

- Landschapsatlas van de Oosterschelde
- Cultuurhistorische IJsselmeerbiografie, synthese met ruimtelijke karakteristieken als bouwstenen voor ontwikkeling



2018

- Atlas van het Oer-IJ-gebied

zoals die over Leenderbos en Groote Heide.

Landelijk ondersteunt de RCE actief de productie van en het onderzoek voor landschapsbiografieën, niet alleen met de biografieën van de nationale parken nieuwe stijl, maar eerder ook via eigen onderzoek met boeken over de Schie, het Westland, Amstelland, de Vecht en de Brettenzone. Vaak wordt er onderzoek gedaan samen met lokale cultuurhistorische organisaties. Hoofd Landschap Henk Baas van de RCE vertelde tijdens het symposium hoe een excursie naar Engeland, waar al langer wordt gewerkt met 'landscape characterisation', inspiratiebron voor de huidige erfgoedvisie, die niet voor niets 'Kiezen voor karakter' heet. Dit sluit aan bij de landschapskarakteristiek die landen dienen te maken volgens Europese Landschapsconventie.

Landschapsbiografieën die volledig voortkomen uit wetenschappelijk onderzoek zijn zeldzaam. Het meest uitzonderlijke voorbeeld is de landschapsbiografie van de Drentsche Aa, resultaat van lopend onderzoek binnen een NWO-project. De landschapsbiografie van de Oosterschelde is een ander voorbeeld. Die maakt onderdeel uit van het project Kennis in Actie Oosterschelde, dat is gericht op de toekomstplannen voor de Oosterschelde in het kader van de klimaatverandering. Kenniscentrum Landschap van de Rijksuniversiteit Groningen werkt ook mee aan onderzoek voor landschapsbiografieën, zoals die over Smalingerland. Al deze biografieën hebben echter naast het wetenschappelijk onderzoek ook nadrukkelijk het doel om mensen te inspireren en een bijdrage te leveren aan de participatie van bewoners bij het maken van toekomstplannen.

Hogeschool Van Hall Larenstein (HVHL) doet met studenten onderzoek dat resulteert in landschapsbiografieën. Zo werkten studenten met Landschapsbeheer Gelderland aan biografieën van Lieveelde en Zieuwent. Breder is het project 'Gewaardeerd landschap', dat door lector Duurzaam Landschapsbeheer Derk Jan Stobbelaar van HVHL tijdens het symposium werd gepresenteerd. Tijdens dit project wordt in samenspraak met bewoners gewerkt

aan de landschapsbiografieën van het Leudal, Heiloo, Wolden en Wierden. Dit moet inzicht bieden in de manier waarop bewoners hun inbreng kunnen geven voor de omgevingsvisie over deze gebieden, wat zoals tijdens het symposium bleek tot nogal wat dilemma's leidde (zie verslag).

De financiering van een landschapsbiografie is vaak bepalend voor het eindproduct. De drie kilo zware biografie over de Drentsche Aa is dan ook niet te vergelijken met die over de nationale parken nieuwe stijl of Lieveelde. Tijdens het symposium gaf Shera van den Wittenberg, die vanuit het Kenniscentrum Landschap meewerkte aan de biografie over Smalingerland, een mooi voorbeeld over hoe dat gaat. Vanuit de vereniging Noardlike Fryske Wâlden werd al tijden gelobbyd voor een landschapsbiografie over dit voornamelijk Nationale Landschap. Uiteindelijk bleek de gemeente Smalingerland de enige van de vijf gemeentes in het gebied bereid om hierin te investeren. Van den Wittenberg werkte vijf maanden in deeltijd aan het project. Het resultaat bestaat uit een landschapskaart, een digitale landschapsatlas, een overzicht van cultuurhistorische en landschappelijke kernkwaliteiten, een verkorte landschapsbiografie in de vorm van een verhaal over het landschap en een cultuurhistorische onderzoeksagenda.

WAT IS EEN LANDSCHAPS BIOGRAFIE?

De enorme variatie aan publicaties die vallen onder de noemer van de landschapsbiografie roept vragen op over wat een landschapsbiografie nu eigenlijk is. Geestelijk vader Jan Kolen noemde tijdens het symposium zes uitgangspunten voor de landschapsbiografie.

Een landschapsbiografie heeft volgens Kolen ten eerste een langetermijnperspectief. In de meeste landschapsbiografieën is de geologische ontstaansgeschiedenis van het landschap meestal het beginpunt en het hedendaagse landschap het eindpunt. Dat



- Landschapsbiografie van de Veluwe



- Landschapsbiografie Nationaal Park NLDelta / Biesbosch-Haringvliet



- Landschapsbiografie Nationaal Park Hollandse Duinen



- Landschapsbiografie van het Waddengebied



- 2019**
- Deining in de IJssel-delta, biografie van de bypass bij Kampen
 - Landschapsbiografie Smallerland

betekent volgens Kolen dat een landschapsbiografie het resultaat is van interdisciplinair onderzoek. Mooi voorbeeld daarvan is de biografie van de Drentsche Aa, waaraan historisch geografen, ecologen, hydrologen, agrolagen, bodemkundigen, geologen en andere disciplines meewerkten, naast de talloze lokale vrijwilligers met allemaal hun eigen kennis.

Ten tweede gaat de landschapsbiografie over mens en natuur, vertelde Kolen. Dat betekent dat het geen statisch verhaal is, maar een verhaal over interacties en dynamiek. Dit maakt dat landschapsbiografieën niet alleen het verhaal van de landbouw of de natuur vertellen, maar juist de interactie tussen beide en de invloed van allerlei andere zaken, zoals verstedelijking, bevolkingsgroei en -krimp of bijvoorbeeld de hydrologische ontwikkeling.

De vraag wie heeft meegeschreven, of wie meeschrijft, aan het landschap staat voor Kolen centraal. Dat maakt een landschapsbiografie volgens Kolen ook minder abstract en anoniem dan een meer vaktechnische beschrijving van landschapselementen, monumenten en andere onderdelen van het landschap. Het zorgt er bovendien voor dat mensen betrokken raken bij de landschapsbiografie. Wederom was hiervoor de biografie van de Drentsche Aa een mooi voorbeeld, waarbij tijdens de presentatie meer dan driehonderd mensen uit het gebied aanwezig waren. Vaak waren dat mensen die ook een bijdrage hadden geleverd aan de landschapsbiografie.

Aansluitend op het 'auteurschap' van het landschap is de aandacht voor de ervaringsgeschiedenis. Opvattingen over landschap veranderen telkens opnieuw, aldus Kolen, dus voldoet een landschapsbiografie niet als die vooral een beschrijving geeft van de geschiedenis van fysieke objecten. Die ervaringsgeschiedenis kan bijvoorbeeld een verklaring bieden voor de reden waarom ingrijpende veranderingen in een landschap tot stand komen. In de toekomst zullen mensen bijvoorbeeld met een heel ander blik

naar de huidige discussie kijken over de 'landschapspijn' en de landschappelijke invloed van zonnepanelen en windmolens. Het vijfde punt dat Kolen noemde ging over de gelaagdheid van het landschap. Alle historische lagen in een landschap staan voor verschillende definities van het landschap in de loop van de tijd. Dat maakt een landschapsbiografie ook een ingewikkeld verhaal met talloze verhaallijnen, plots en wendingen die gaan over personen, organisaties, hydrologische ontwikkelingen, landbouwkundige vooruitgang, ecologische veranderingen en andere zaken die zijn weerslag krijgen in monumenten, landschapselementen, begroeiing, soorten dieren, wegen, of andere fysiek waarneembare zaken.

Wat het nog ingewikkelder maakt, is het zesde punt van Kolen, namelijk dat een landschapsbiografie dient als inspiratiebron voor de toekomst. Tijdens het symposium bleek duidelijk dat dit een dilemma opleverde tussen onderzoek dat kennis oplevert en wetenschappelijke discussies, de interactie met de lokale bevolking die zowel kennis en inzicht als allerlei meningen levert en de participatie van zowel wetenschap als bevolking in planvorming voor de toekomst.

Is een landschapsbiografie daarmee een neutrale beschrijving van de identiteit van het landschap? Tijdens het symposium bleek dat daar bij het onderzoek en het schrijven van landschapsbiografieën wel naar gestreefd wordt, maar dat het streven om landschapsbiografieën te gebruiken voor participatietrajecten zorgt dat de kennis ook politiek gebruikt kan worden, als verantwoording voor beleidsmatige keuzes (zie verslag). Het blijft wat dat betreft experimenteren. Dat blijkt ook uit het feit dat in de landschapsbiografieën die tot nu toe zijn verschenen, lang niet altijd alle zes uitgangspunten van Kolen zijn terug te vinden.